

Sekcja zwłok – podstawy prawne (Część I)

Autopsy – legal basis (Part I)

Zakład Medycyny Sądowej oraz Zakład
Orzecznictwa Sądowo-Lekarskiego
i Ubezpieczeniowego Katedry Medycyny
Sądowej Uniwersytetu Medycznego w Łodzi
Kierownik:
Prof. nadzw. dr hab. n. med. *Jarosław Berent*

Dodatkowe słowa kluczowe:

sekcja sądowo-lekarska
biegły
opinia sądowo-lekarska

Additional key words:

medical-legal autopsy
court expert
court opinion

W pracy omówiono podstawy prawne przeprowadzania sądowo-lekarskich sekcji zwłok, wyjaśniono kwestie związane z powołaniem biegłego do przeprowadzenia takiej sekcji, a także omówiono zasady wydawania sądowo-lekarskich opinii posekcyjnych. Zwrócono także uwagę na istnienie Rekomendacji nr R (99) 3 Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie harmonizacji przepisów dotyczących sądowo-lekarskich sekcji zwłok przyjętej w dniu 2 lutego 1999 roku na 658 posiedzeniu Zastępców Ministrów, która zaleca rządów państw członkowskich przyjąć zawarte w niej zasady i reguły jako swoje wewnętrzne standardy oraz ustanowić program gwarancji jakości w celu zapewnienia właściwego wdrażania tych zasad oraz reguł. Jednak – jak dotychczas – Polska nie zastosowała się w jakikolwiek sposób do tych zaleceń, zaś według stanowiska Wydziału Prawa Europejskiego w Departamencie Współpracy Międzynarodowej i Prawa Europejskiego w Ministerstwie Sprawiedliwości „kwestie związane z przeprowadzaniem sekcji zwłok pozostają we właściwości Ministerstwa Zdrowia”.

Wprowadzenie

Sekcja zwłok polega na dokonaniu oględzin zewnętrznych i wewnętrznych, czyli otwarciu głównych jam ciała i zbadaniu znajdujących się nich narządów wewnętrznych, zaś zasadniczym jej celem jest ustalenie przyczyny zgonu, a ponadto określenie szeregu innych okoliczności śmierci. W zależności od rodzaju tych okoliczności można wyróżnić sekcje sądowo-lekarskie, anatomico-patologiczne, sanitarno-administracyjne oraz inne rodzaje sekcji zwłok [1-10].

W przypadku, gdy zachodzi podejrzenie przestępnego spowodowania śmierci należy bezwzględnie przeprowadzić sekcję sądowo-lekarską. Jeżeli takie podejrzenie nie zachodzi, ale istnieje pewność lub przypuszczenie, że do zgonu doszło z powodu choroby zakaźnej należy rozważyć zasadność przeprowadzenia sekcji administracyjno-sanitarnej albo zakazania dokonywania sekcji zwłok. Jeżeli jednak można wykluczyć zgon z powodu choroby zakaźnej, ale do zgonu doszło w szpitalu, a przyczyny zgonu nie można ustalić w sposób jednoznaczny, należy obligatoryjnie przeprowadzić sekcję anatomico-patologiczną. Natomiast, jeżeli przyczynę zgonu można ustalić w sposób

This paper discusses the legal basis for performing forensic autopsies, questions involving the appointment of experts to perform them, and principles of reporting their results. Attention is also given to Recommendation R (99) 3 of the Committee of Ministers, Council of Europe, on the harmonization of regulations for medico-legal autopsies approved February 2 1999 at the 658th sitting of ministerial representatives which recommends member-state governments' acceptance of the principles and rules as their internal standard, as well as the setting up of quality-control programs to assure proper introduction of the principles and regulations. Poland however has not - to date - conformed in any way to these recommendations, and according to the European Law Section of the Department of International Cooperation and European Law at the Ministry of Justice „questions” related to the performance of autopsies are in the hands the Ministry of Health”.

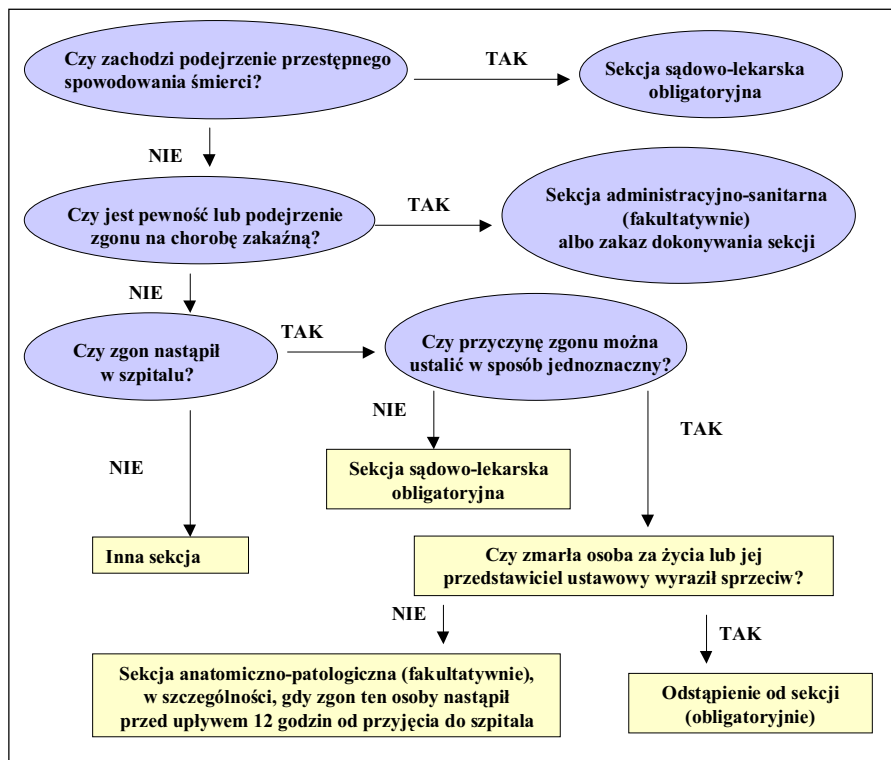
jednoznaczny, a osoba zmarła nie wyraziła sprzeciwu za życia, ani nie uczynił tego jej przedstawiciel ustawowy, można rozważyć zasadność przeprowadzenia sekcji anatomico-patologicznej, w szczególności, gdy zgon nastąpił przed upływem 12 godzin od przyjęcia do szpitala. Jeżeli jednak stosowny sprzeciw został wyrażony, to należy w takiej sytuacji odstąpić od wykonania sekcji zwłok. W przypadku, w którym nie ma podejrzenia przestępnego spowodowania śmierci, można wykluczyć zgon z powodu choroby zakaźnej, a do zgonu nie doszło w szpitalu, można – teoretycznie – przeprowadzić inny rodzaj sekcji zwłok (rycina 1).

Sekcja sądowo-lekarska

Sekcję sądowo-lekarską przeprowadza się na zlecenie prokuratora lub sądu w przypadkach, w których zachodzi podejrzenie przestępnego spowodowania śmierci. Podstawy prawne tego typu sekcji zawarte są w Ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 1997 r., Nr 89, poz. 555 ze zm.). Art. 209 tego kodeksu stanowi:

§ 1. Jeżeli zachodzi podejrzenie przestępnego spowodowania śmierci, przepro-

Adres do korespondencji:
Katedra i Zakład Medycyny Sądowej
Uniwersytetu Medycznego w Łodzi
91-304 Łódź, ul. Sędziowska 18a
Tel. 0-42-654-45-36, 0-42-654-53-88,
0-42-665-26-43
Fax: 0-42-654-42-93
e-mail: mbarzdo@wp.pl

Rycina 1
Schemat postępowania ze zwłokami w zależności od okoliczności zgonu.
The pattern of proceedings with the deceased depending on death circumstance.

wadza się oględziny i otwarcie zwłok.

§ 2. Oględzin zwłok dokonuje prokurator, a w postępowaniu sądowym sąd, z udziałem biegłego lekarza, w miarę możliwości z zakresu medycyny sądowej. W wypadkach niecierpiących zwłoki oględzin dokonuje Policja z obowiązkiem niezwłocznego powiadomienia prokuratora.

§ 3. Oględzin zwłok dokonuje się na miejscu ich znalezienia. (...)

§ 4. Otwarcia zwłok dokonuje biegły w obecności prokuratora albo sądu. (...)

§ 5 (...) Z oględzin i otwarcia zwłok biegły sporządza opinię (...)

Ponadto art. 210 kodeksu przewiduje, że prokurator albo sąd może zarządzić wyjęcie zwłok z grobu (ekshumację), w celu dokonania oględzin lub otwarcia zwłok [5].

Jak wynika z powyżej przytoczonych przepisów, oględzin zwłok – które przeprowadza się na miejscu ich znalezienia – powinien dokonać prokurator, sąd lub policja, z udziałem biegłego lekarza. Natomiast przeprowadzenie otwarcia zwłok powinno zostać wykonane przez biegłego w obecności prokuratora lub sądu.

Do wykonania sekcji zwłok musi zostać powołany biegły albo instytucja naukowa lub specjalistyczna, np. Zakład Medycyny Sądowej, co reguluje art. 193 kodeksu postępowania karnego:

§ 1. Jeżeli stwierdzenie okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy wymaga wiadomości specjalnych, zasięga się opinii biegłego albo biegłych.

§ 2. W celu wydania opinii można też zwrócić się do instytucji naukowej lub specjalistycznej [5].

Biegłego powołuje się poprzez wydanie postanowienia, do czego upoważnione są jedynie organy procesowe, tj. prokurator i sąd. Kwestie powoływania biegłych reguluje art. 194 kodeksu postępowania karnego:

O dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego wydaje się postanowienie, w którym należy wskazać:

- 1) imię, nazwisko i specjalność biegłego lub biegłych, a w wypadku opinii instytucyj, w razie potrzeby, specjalność i kwalifikacje osób, które powinny wziąć udział w przeprowadzeniu ekspertyzy,
- 2) przedmiot i zakres ekspertyzy ze sformułowaniem, w miarę potrzeby, pytań szczegółowych,
- 3) termin dostarczenia opinii [5].

Przepisy prawne nie stwarzają możliwości sprzeciwienia się decyzji o przeprowadzeniu sądowo-lekarskiej sekcji zwłok, podjętej przez organ procesowy. Sprzeciwu takiego – a przynajmniej skutecznego – nie może wyrazić inny organ, sam zmarły (przed zgonem), przedstawiciel ustawowy zmarłego, ani rodzina zmarłego.

Rekomendacja nr R (99) 3 Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie harmonizacji przepisów dotyczących sądowo-lekarskich sekcji zwłok przyjęta w dniu 2 lutego 1999 roku na 658 posiedzeniu Zastępców Ministrów wraz z memorandum wyjaśniającym precyzuje, że w przypadkach, kiedy śmierć mogła nastąpić z przyczyn nienaturalnych, właściwy organ, przy udziale jednego lub więcej biegłych lekarzy („*medico-legal experts*”), powinien zbadać miejsce zdarzenia, dokonać oględzin ciała oraz podjąć decyzję o tym, czy należy przeprowadzić sekcję zwłok. Zgodnie z Rekomenda-

cją sekcje zwłok powinny być dokonywane w przypadku: wszelkich oczywistych lub podejrzanych nienaturalnych zgonów, nawet wówczas, gdy istnieje opóźnienie czasowe pomiędzy czynnikiem sprawczym a zgonem. Sekcje zwłok powinny być przeprowadzane zwłaszcza w przypadku zabójstwa lub podejrzania zabójstwa; nagłego, niespodziewanego zgonu, w tym nagłego zgonu noworodka, niemowlęcia lub małego dziecka („*sudden infant death*”); naruszenia praw człowieka poprzez stosowanie tortur lub innych formy znęcania się pozostających w związku przyczynowym ze zgonem; samobójstwa lub podejrzania samobójstwa; podejrzenia nieprawidłowego postępowania medycznego; wypadku komunikacyjnego, wypadku przy pracy, jak i wypadku w domu; choroby i zagrożenia zawodowego; katastrofy technicznej lub klęski żywiołowej; śmierci w osób zatrzymanych („*death in custody*” w znaczeniu obejmującym wszystkie przypadki śmierci osób pozbawionych wolności, takie jak śmierć w szpitalach psychiatrycznych, w areszcie, więzieniu lub na komisariacie policji) lub śmierci związanej z działalnością policji lub wojska (tj. śmierci związanej z działaniami policji lub wojska w sytuacji, kiedy śmierć następuje, między innymi, podczas demonstracji politycznych lub konfliktów militarnych) oraz w przypadku zwłok niezidentyfikowanych lub zeszkieletowanych.

Rekomendacja podkreśla również potrzebę niezależności i bezstronności biegłych w wykonywaniu swoich funkcji – biegli nie powinni podlegać żadnym formom nacisku oraz powinni być obiektywni w wykonywaniu swoich funkcji, a zwłaszcza w prezentowaniu swoich wyników i wniosków.

Rekomendacja zaleca rządów państw członkowskich przyjąć zawarte w niej zasady i reguły jako swoje wewnętrzne standardy, przyjąć lub wzmocnić – w zależności od sytuacji – wszelkie niezbędne środki w celu ciągłego wdrażania zasad i reguł oraz ustanowić program gwarancji jakości w celu zapewnienia właściwego wdrażania zasad oraz reguł zawartych w Rekomendacji, a także zaprasza rządy państw członkowskich do informowania Sekretarza Generalnego Rady Europy – na jego lub jej prośbę – o środkach podjętych w celu stosowania zasad i reguł zawartych w Rekomendacji [11].

Głównymi celami sądowo-lekarskiej sekcji zwłok jest określenie przyczyny śmierci, ustalenie ewentualnego związku przyczynowo-skutkowego między urazem a śmiercią, ustalenie narzędzia, które spowodowało obrażenia, zebranie faktów, które przy analizie całego zdarzenia ułatwią mogą zrekonstruowanie poszczególnych jego faz (np. pobicia lub wypadku komunikacyjnego), określenie współistniejących ostrych lub przewlekłych procesów chorobowych, zabezpieczenie śladów na odzieży i na zwłokach, zabezpieczenie materiału do ewentualnych dalszych badań. Jednak nadrzędnym celem sądowo-lekarskiej sekcji zwłok jest stwierdzenie, czy śmierć danej osoby pozostaje w związku przyczynowym z czynem przestępnym [1-3,5,6-10].

Z przeprowadzonej sekcji zwłok lekarz biegły sporządza opinię. Zgodnie z art. 200 § 1 kodeksu postępowania karnego biegły

składa opinię ustnie lub na piśmie, w zależności od polecenia organu procesowego. W przypadku sądowno-lekarskiej sekcji zwłok opinia taka ma praktycznie zawsze formę pisemną. Niekiedy – przed uzyskaniem wszystkich niezbędnych do wydania ostatecznej opinii wyników badań dodatkowych – wydawana jest w formie ustnej opinia tymczasowa.

Art. 200 § 2 kodeksu stanowi, że opinia powinna zawierać:

1) imię, nazwisko, stopień i tytuł naukowy, specjalność i stanowisko zawodowe biegłego,

2) imiona i nazwiska oraz pozostałe dane innych osób, które uczestniczyły w przeprowadzeniu ekspertyzy, ze wskazaniem czynności dokonanych przez każdą z nich,

3) w wypadku opinii instytucji - także pełną nazwę i siedzibę instytucji,

4) czas przeprowadzonych badań oraz datę wydania opinii,

5) sprawozdanie z przeprowadzonych czynności i spostrzeżeń oraz oparte na nich wnioski,

6) podpisy wszystkich biegłych, którzy uczestniczyli w wydaniu opinii [5].

Opinia posekcyjna powinna zawierać część formalną, w której podane zostają informacje określone w ust. 1-4 wyżej cytowanego przepisu oraz wywód oględzin zewnętrznych i wewnętrznych z dokładnym opisem stanu znamion śmierci, wszystkich narządów, znalezionych zmian urazowych i chorobowych. W opisie powinna być zachowana kolejność wykonywanych podczas sekcji czynności. Opis powinien być wierny, przejrzysty, nie powinien zawierać gotowych rozpoznań. Na końcu wywodu wymienia się materiał ewentualnie zabezpieczony do dalszych badań, sposób jego zabezpieczenia i cel, w jakim go zabezpieczono. Na końcu opinii powinny znajdować się wnioski składające się z kilku części. Na wstępie wymienia się wszystko, co stwierdzono podczas sekcji (zmiany urazowe, chorobowe, zmiany pośmiertne) oraz wyniki ewentualnie przeprowadzonych badań dodatkowych. Następnie określa się rodzaj i przyczynę zgonu lub wyjaśnia, z jakich powodów ustalenie takiej przyczyny jest niemożliwe. Na zakończenie opinii – jeżeli śmierć nastąpiła z powodu urazu mechanicznego – określa się rodzaj narzędzia, od którego powstały obrażenia. Oprócz wyżej omówionych elementów, wnioski opinii powinny zawierać odpowiedzi na ewentualne, dodatkowe pytania prokuratora lub sądu [1-10].

Wcześniej wspomniana Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy podaje zasady sporządzania wywodu z sądowno-lekarskiej sekcji zwłok, zwracając uwagę na to, że powinien być on pełny, wyczerpujący, napisany w sposób jasny i zrozumiały nie tylko dla innych lekarzy, lecz także osób nie-

zajmujących się medycyną, a ponadto czytelną. Rekomendacja wskazuje również na niezbędne elementy części formalnej i opisowej takiego wywodu oraz sposób sporządzenia części opisowej. Ponadto Rekomendacja podkreśla wagę tymczasowej opinii posekcyjnej, wydawanej do czasu uzyskania wszystkich wyników badań dodatkowych, a także zwraca uwagę na potrzebę przedstawienia w opinii jak najszerszego zakresu informacji, uwzględniającego również te informacje, o które właściwy organ nie zapytał w postanowieniu, a które mogą okazać się ważne [11].

W przypadku, gdy w czasie trwania sekcji anatomo-patologicznej, sanitarno-administracyjnej lub prywatnej dojdzie wyłonienia się uzasadnionego podejrzenia lub stwierdzenia, że do zgonu jest wynikiem przestępstwa, sekcja taka powinna zostać przerwana, zaś o poczynionych obserwacjach powinien zostać niezwłocznie powiadomiony prokurator lub policja. Sekcja taka powinna następnie zostać dokończona już jako sekcja sądowno-lekarska.

Dokonanie sekcji zwłok, a także oględzin zwłok na miejscu ich ujawnienia, wymaga – oprócz sporządzenia wyżej omówionej opinii sądowno-lekarskiej – spisania protokołu, co regulują przepisy kodeksu postępowania karnego:

Art. 143 § 1. Spisania protokołu wymagają: (...) 3) dokonanie oględzin, 4) dokonanie otwarcia zwłok oraz wyjęcie zwłok z grobu (...).

Art. 144 § 1. Protokół rozprawy spisuje aplikant lub pracownik sekretariatu. Protokół może też spisać asesor sądowy, jeżeli nie należy do składu orzekającego.

§ 2. Inny protokół spisać może, poza osobami wymienionymi w § 1, osoba przybrana w charakterze protokolanta przez prowadzącego czynność lub sam przeprowadzający czynność.

§ 3. Od osoby przybranej, która nie jest pracownikiem organu prowadzącego postępowanie, odbiera się przyrzeczenie następującej treści: „Przyrzekam uroczyście, że powierzone mi obowiązki protokolanta wykonam sumiennie”.

Art. 147 § 1. Przebieg czynności protokolowanych może być utwalony ponadto za pomocą urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk, o czym należy przed uruchomieniem urządzenia uprzedzić osoby uczestniczące w czynności.

§ 3. Jeżeli czynność procesową utwala się za pomocą urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk, protokół można ograniczyć do zapisu najbardziej istotnych oświadczeń osób biorących w niej udział. Zapis obrazu lub dźwięku, a także przekład zapisu dźwięku stają się załącznikami do protokołu.

Art. 148 § 1. Protokół powinien zawierać:

1) oznaczenie czynności, jej czasu i miejsca oraz osób w niej uczestniczących,

2) przebieg czynności oraz oświadczenia i wnioski jej uczestników,

3) wydane w toku czynności postanowienia i zarządzenia, a jeżeli postanowienie lub zarządzenie sporządzono osobno, wzmiankę o jego wydaniu,

4) w miarę potrzeby stwierdzenie innych okoliczności dotyczących przebiegu czynności.

Art. 150 § 1. Z wyjątkiem protokołu rozprawy lub posiedzenia protokół podpisują osoby biorące udział w czynności. Przed podpisaniem należy go odczytać i uczynić o tym wzmiankę.

§ 2. Osoba uczestnicząca w czynności może podpisując protokół zgłosić jednocześnie zarzuty co do jego treści; zarzuty te należy wciągnąć do protokołu wraz z oświadczeniem osoby wykonującej czynność protokolowaną.

Art. 151 § 1. Skreślenia oraz poprawki i uzupełnienia poczynione w protokole wymagają omówienia podpisanego przez osoby podpisujące protokół.

§ 2. Jeżeli protokół nie został należycie podpisany bezpośrednio po zakończeniu czynności, brakujące podpisy mogą być złożone później, ze wskazaniem daty ich złożenia i przyczyn opóźnienia [5].

Przepisy Ustawy – jak to wynika z wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 29.05.1991 r. (II AkR 45/91; KZS 1991/6-8/19) – nie wymagają, by tekst protokołu był sporządzany zawsze w toku czynności protokolowanej. Wprawdzie takie równoczesne z wykonywaną czynnością protokolowanie jest celowe, a nawet pożądane, to jednak wystarczające jest, by protokół został spisany bezpośrednio po zakończeniu czynności.

Piśmiennictwo

1. Barzdo M., Berent J.: Rodzaje sekcji zwłok. *lure et factu*. Księga jubileuszowa ofiarowana Doktorowi Józefowi Gurgulowi. Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych. Kraków 2006, 257-269.
2. Chróścielewski E., Raszeja S.: Sekcja zwłok. Wyd. IV. PZWL, Warszawa 1990.
3. Chróścielewski E., Seyfriedowa H.: Sekcja zwłok płodu i noworodka. PZWL, Warszawa 1954.
4. Jakiński A., Kobiela J.S., Jaegermann K., Marek Z., Tomaszewska Z., Turowska B.: Medycyna sądowa. Wyd. IV popr. PZWL, Warszawa 1983.
5. Kodeks postępowania karnego. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Dz.U. z 1997 r., nr 89, poz. 555 z późn. zm.
6. Marcinkowski T.: Medycyna sądowa dla prawników. Wyd. II uzupełnione. Wydawnictwo Ars boni et aequi, Poznań 2000.
7. Marek Z., Kłys M.: Opiniowanie sądowno-lekarskie i toksykologiczne. Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 1998.
8. Olbrycht J.S., Kowalczykowska J.: Diagnostyka sekcyjna anatomopatologiczna i sądowno-lekarska. Wyd. III uzup. PZWL, Warszawa 1968.
9. Popielski B., Kobiela J. (red.): Medycyna sądowa. PZWL, Warszawa 1972.
10. Raszeja S., Nasiłowski W., Markiewicz J.: Medycyna sądowa. Wyd. II. PZWL, Warszawa 1993.
11. Recommendation No. r (99) 3 of the Committee of Ministers to Member States on the harmonisation of medico-legal autopsy rules, adopted by the Committee of Ministers on 2 February 1999 at the 658th meeting of the Ministers' Deputies.